

**ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАУКОВЦІВ
ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ – ФУНДАТОРІВ
МЕДИЧНОЇ ТА ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ**

У статті досліджуються особливості формування творчого потенціалу науковців Харківського університету – фундаторів вітчизняної медичної та фармацевтичної освіти (друга половина XIX – початок XX ст.). З проблемою педагогічної творчості пов'язується проблема духовності викладача.

Ключові слова: творчий потенціал особистості, духовність, педагогічна діяльність, університет, медична та фармацевтична освіта.

В статье исследуются особенности творческого потенциала ученых Харьковского университета – основателей отечественного медицинского и фармацевтического образования (вторая половина XIX – начало XX в.). Наряду с проблемой педагогического творчества рассматривается проблема духовности преподавателя.

Ключевые слова: творческий потенциал личности, духовность, педагогическая деятельность, университет, медицинское и фармацевтическое образование.

Lutaieva T. Formation of the Creative Potential of Kharkiv University's Scientists – the Founders of Medical and Pharmaceutical Education in Ukraine.

The article considers the problem of formation of the creative potential of Kharkiv University's scientists – the founders of medical and pharmaceutical education in Ukraine in the second half of 19th – early 20th century. The essence of the creative potential was determined and the ways of formation of the creative potential of Kharkiv University's scientists were described.

It was noted that the definition of the concept «individual creativity» has been widely used only during the second half of the 20th century, but the features of creative and spiritual personalities were embodied by the founders of national medical and pharmaceutical education in the second half of the 19th century.

Studying and analysing the activities of the Physics and Mathematics, and the Medical Faculties of Kharkiv University during the second half of the 19th – beginning of the 20th centuries suggests that the advancement of science, medical and pharmaceutical education was directly linked with the work of such talented scholars as M. Valiashko, A. Zommer, I. Zarubin, L. Hirshman, V. Danylevsky, D. Rodzaievskiy, S. Popov, I. Shchelkov, P. Kovalevskiy, I. Troitskiy.

It was noted that the creative potential of Kharkiv Imperial University's scientists was formed during the whole period of their lives and was developed through enriching their creative experience.

The article highlights the ways and conditions of formation of the creative potential of Kharkiv University's scientists in medical and pharmaceutical spheres: promotion of their own creative abilities, creation of the high school's atmosphere that facilitated the personal abilities; active research and pedagogical activities.

The schools of different science fields based on new ideas, methods and techniques of research were formed under the guidance of leading scientists and educators of the Medical Faculty of Kharkiv University.

The main components of scientific and educational activities of the founders of medical and pharmaceutical education at Kharkiv University are generalized. Among them the following components have been listed: training courses, participation in the preparation of textbooks, holding lectures, laboratory works, seminars and other activities with students, guiding students in scientific researches, finding and developing new pedagogical forms and methods, fundraising, organization and execution of researches, preparation of popular science and other materials for public outreach, implementation of educational functions in the group and individual work with students; continuous personal and professional development.

The article outlines that different research schools were based under the guidance of leading scientists and pedagogues of the Medical Faculty in Kharkiv University.

It was noted that the creative activity of Kharkiv University's talented scientists was in unity with their spiritual qualities that determined the ability of these outstanding personalities to be involved into a complex system of social relations.

Key words: individual creative potential, spirituality, educational activities, university, medical and pharmaceutical education.

Постанова проблеми. Розвиток творчого мислення серед студентської молоді потребує викладача, здатного сприймати все нове й творчо ставитися до виконання своєї роботи. Стратегічне завдання формування та розвитку творчої, духовної особистості в освітньому просторі вищих навчальних закладів України передбачає звернення до педагогічної спадщини вітчизняних освітян, орієнтує на вивчення й аналіз науково-педагогічної діяльності науковців вітчизняних класичних університетів, зокрема й фундаторів медичної та фармацевтичної освіти в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях приділяється належна увага особливостям формування та розвитку творчої, духовної особистості, аналізу педагогічної творчості. Нашу увагу привернули публікації С. Степанова [13], Е. Яковлевої [17], О. Сухомлинської [14]. Специфіка педагогічної діяльності викладачів медичного факультету Імператорського Харківського університету була розкрита у виданні

Д. Багалія та І. Скворцова [5]. Низка сучасних видань наукового та довідкового характеру містить інформацію про розвиток медицини, фармації та про видатних учених медико-фармацевтичної галузі, які створювали та розвивали освітні й наукові традиції у вищих навчальних закладах м. Харкова [1; 3; 9; 10].

Невирішені складові загальної проблеми. Незважаючи на те, що декілька генерацій вітчизняних і зарубіжних учених приділяли увагу питанням становлення та розвитку медичної і фармацевтичної освіти, малодослідженою залишається проблема формування та розвитку творчого потенціалу науковців-медиків (фармацевтів) в Україні другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Мета статті – визначити особливості формування творчого потенціалу науковців Харківського університету – фундаторів вітчизняної медичної та фармацевтичної освіти в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. На думку С. Степанова, творчий потенціал – це якість особистості, яка реалізується у зусиллі, спрямованому на досягнення раніше недосяжного, на реалізацію того, що до цього моменту не було реалізованим, на піривання за межі самого себе [13, с. 153]. Є. Яковлева розглядає творчий потенціал особистості як процес виявлення людиною власної індивідуальності й зазначає, що: «...людська індивідуальність – неповторна та унікальна, тому реалізація індивідуальності і є творчим актом» [17, с. 20]. На нашу думку, творчий потенціал викладача – це сукупність якостей особистості, що визначають можливості та межі її участі у педагогічній діяльності.

Вивчення та аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що термін «творчий потенціал особистості» набув широкого застосування лише у період сучасності. Однак у досліджуваний період Імператорський Харківський університет був визначним центром наукової думки України, осередком підготовки високопрофесійних фахівців у галузі природознавства, медицини та фармації, що актуалізувало розвиток творчого потенціалу у представників професорсько-викладацького складу навчального закладу. Освітня прагнули до вдосконалення організації навчально-виховного

процесу у вищих навчальних закладах, активної творчої діяльності з метою розвитку та поширення наукових знань.

Важливими складовими педагогічної діяльності викладачів медичного факультету Імператорського Харківського університету була підготовка навчальних курсів, вибір засобів наочності та участь у підготовці навчальної літератури, а також організаційне забезпечення позааудиторної практики студентів. Прилади і препарати університетських лабораторій (придбання яких сприяли викладачі медичного факультету) використовувалися для демонстрації дослідів на лекціях.

Сучасні дослідники свідчать, що професор Дометій Костянтинович Родзаєвський (1893-1894 рр.) за роки роботи на кафедрі фармакології університету склав нову програму з фармакології і посібник до практичних занять для вивчення лікарських препаратів, значно збільшив науково-технічні можливості лабораторії [3].

Ординарний професор по кафедрі фізіології та загальної патології Іван Петрович Щелков (1833-1909 рр.) видав перший в Україні «Учебник физиологии» (у 3 – х вип., 1871-1874 рр.), «Лекции по физиологии» (1879 р.) та «Записки по физиологии» (1879, 1880 рр.) [1, с. 184]. За його ініціативою на медичному факультеті Імператорського Харківського університету було створено фізіологічний кабінет з лабораторією. Серед студентів, які займалися науковими дослідженнями в цій лабораторії, були І. Мечников та В. Данилевський. І. Мечников згадував про новаторський характер педагогічної діяльності свого вчителя: «Говорячи про російських фізіологів, не можу не сказати декілька слів про мого вчителя професора І. Щелкова у м. Харкові... Викладання його мало досить науковий характер і супроводжувалося майстерно поставленими експериментами. Щелков влаштував маленьку лабораторію, яка була оснащена необхідними засобами, й дав притулок спочатку двом учням, серед яких – і автор цих рядків. Там я зробив свою першу учнівську працю з фізіології інфузорій» (переклад автора) [10]. Вражаючою була інтелектуальна активність Івана

Петровича: йому належать праці з проблем університетської освіти, з археології та історії Харківської губернії [1, с. 184].

Викладачі медичного факультету Харківського університету, висвітлюючи характерні риси педагогічної діяльності своїх колег, звертали увагу на вияв особистісних якостей викладачів під час аудиторних занять зі студентами. Професор І. Оболенський залишив свідчення про викладацьку діяльність професора І. Зарубіна (1835-1904 рр.) і писав, що лекції Івана Кіндратовича відрізнялися ясністю й точністю викладу, емоційністю, наочністю й образністю картин пербігу процесів захворювань [9].

Професор С. Попов (1850-1920 рр.) у 1895 р. уперше склав систематичний план з фармакології, а свій досвід з питань викладання узагальнив у методичному посібнику «К вопросу о преподавании фармакологии в наших университетах» (1895 р.). Вивчаючи історію кафедри фармакології Імператорського Харківського університету, С. Попов опублікував у 1906 р. матеріали її 100-річної історії (1806-1904 рр.), продемонструвавши інтелектуальну активність у сфері досліджень історії медико-фармацевтичної освіти [11].

Відомо, що колеги С. Попова серед характерних рис його особистості виділяли рідкісні душевні якості та адміністративні здібності, педагогічний такт, багатогранність ученого-експериментатора, педагога, практикуючого лікаря-терапевта й митця [11]. Подібні відгуки дозволяють аналізувати життєтворчість С. Попова в контексті проблеми духовного розвитку особистості. О. Сухомлинська пише: «Духовність – це складний психічний феномен самоусвідомлення особистості, внутрішнє сприймання, привласнення нею сфери культури, олюднення, вродання в неї і розуміння як власного надбання» [14, с. 13]. Виходячи з наведеного значення терміна «духовність» ми можемо свідчити, що у процесі творчої діяльності розвивалися й духовні сили науковця.

Вивчення маловідомих історико-педагогічних джерел та літератури з історії медицини та фармації дозволяє стверджувати, що викладачі й співробітники медичного факультету Імператорського Харківського університету другої

половини XIX – початку XX ст. брали участь у пошуку та впровадженні нових педагогічних форм і методів навчання студентів.

Представники професорсько-викладацького складу медичного факультету університету підтримали ідеї видатних освітян Російської імперії (М. Пирогова, І. Леваківського, М. Головкінського, В. Антоновича, В. Петра, А. Краснова) щодо активізації екскурсійної діяльності в російських та українських вищих навчальних закладах, вбачаючи в ній можливість значно покращити викладання навчальних дисциплін. Метою організації екскурсій у вищих навчальних закладах Російської імперії було формування серед молоді універсального погляду на світ, розширення уяви про навколишній культурний простір, розвиток дослідницьких здібностей, а також пошук експонатів і матеріалів для подальшого наукового дослідження.

Матеріали періодичної преси досліджуваного періоду містять інформацію про екскурсію студентів Харківського університету (для 80 осіб), що відбулася у 1909 р. під керівництвом ординатора клініки зору А. Поспеловського до Москви та Петербургу з метою огляду клінік [16]. У червні та серпні 1912 р. викладач кафедри нормальної анатомії університету А. Зоммер здійснив у супроводі двох студентів антропологічну екскурсію на Кавказ. Екскурсанти привезли до університету понад 100 черепів для проведення антропологічних досліджень [8, с. 20].

Про орієнтацію науковців-медиків (фармацевтів) досліджуваного періоду на творчу активність у процесі організації навчально-виховного процесу свідчить і той факт, що на медичному факультеті університету існував зв'язок теоретичного навчання і практики, який забезпечувався проведенням лекцій, практичних занять з навчанням у клініках, де студенти мали можливість застосовувати теоретичні знання та вміння на практиці [1]. У ґрунтовному дослідженні Д. Багалія та І. Скворцова повідомляється про заохочення студентів університету, зокрема й медичного факультету, до наукової діяльності. Студентам пропонували наукові теми, а при успішному виконанні наукової роботи нагороджували медалями [5].

Фундатори медичної та фармацевтичної освіти в Імператорському Харківському університеті цікавилися проблемами виховання молоді, висували ідеї щодо реформування системи освіти, організації гімназичної освіти. На початку ХХ ст. у роботі Комісії з реформування вищих навчальних закладів брали участь депутати від університету представники медичного факультету – заслужений професор Л. Гіршман (1839-1921 рр.) та ординарний професор В. Данилевський (1852-1939 рр.) [7, с. 4].

Нами були знайдені архівні документи, які свідчать, що В. Данилевський працював у Харківській першій чоловічій гімназії й написав у 1901 р. критичні замітки про стан шкільної справи в Російській імперії [2].

Професор кафедри психіатрії медичного факультету Імператорського Харківського університету П. Ковалевський (1850-1931 рр.) приділяв серйозну увагу питанням російського національного виховання [4].

Умови наукової роботи в університетах Російської імперії досліджуваного періоду не могли повністю задовольнити провідних науковців. Жорстка регламентація досліджень, незадовільне матеріальне забезпечення перешкоджали творчій ініціативі науковців. Учені Імператорського Харківського університету намагалися проводити самостійні дослідження за межами навчального закладу. Плідною щодо організації наукових досліджень у Харкові в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. була діяльність Харківського медичного товариства, створеного у 1861 р., що не підпорядковувалося університетській адміністрації. Документи свідчать, що зусиллями своїх членів (серед яких були представники професорсько-викладацького складу медичного факультету університету) Харківське медичне товариство перетворилося на процвітаюче прибуткове підприємство, яке створило численні лікувальні, наукові й навчальні підрозділи (наприклад, Жіночий медичний інститут), видавало періодичне видання і мало власне виробництво, продукція якого забезпечувала значну частину території Російської імперії [9].

Науковці медичного факультету Імператорського Харківського університету сприяли виданню наукових часописів. Відомо, що організатором і

редактором першого російського психіатричного журналу «Архив психиатрии, неврологии и судовой психопатологии» був П. Ковалевський. Крім того, він сприяв виданню таких часописів, як «Журнал медицины и гигиены», «Русский медицинский вестник», «Вестник идиотии и эпилепсии», «Вестник душевных болезней», а також протягом майже 15 років був співредактором часопису з психіатрії, що видавався в Німеччині [1, с. 90].

З другої половини XIX ст. почалися систематичні закордонні поїздки вітчизняних учених з метою ознайомлення із системою викладання в європейських університетах, із новітніми науковими досягненнями, що було обумовлено збільшенням кількості кафедр на факультетах.

За рекомендацією факультетських рад і ради Імператорського Харківського університету до західноєвропейських навчальних закладів направлялися найбільш обдаровані його випускники, молоді учені, викладачі, які знали іноземні мови й мали певний рівень і характер освіти. Практика закордонних поїздок сприяла формуванню та розвитку здібностей особистості до саморегуляції та самоконтролю, до вольової напруги, спрямованості на досягнення кінцевої мети творчої діяльності, вимогливості до результатів власної творчості.

Науковці Імператорського Харківського університету ставили за мету під час перебування за кордоном прослухати лекції й відвідати семінари з двох-трьох спеціальностей, попрацювати у сучасно обладнаних лабораторіях під керівництвом видатних учених, у бібліотеках, над рукописами дисертацій, налагодити наукові контакти, познайомитися з науковими публікаціями, ще не відомими на батьківщині, тощо.

Відвідуючи провідні закордонні науково-дослідні та освітні центри, харківські вчені запозичували зарубіжний досвід організації навчально-виховної і науково-дослідної роботи; здійснювали його критичний аналіз, акцентуючи увагу на прорахунках; робили свій внесок у збереження та розвиток наукових традицій, поширення інновацій у медико-фармацевтичній галузі в Україні.

У досліджуваний період існував інститут професорських стипендіатів: випускники університетів готували магістерські дисертації під керівництвом

досвідчених викладачів або молоді учені відряджалися у провідні закордонні вищі навчальні заклади та наукові центри. Саме для підготовки до професорського звання у 1908 р. фізико-математичним факультетом університету був відряджений на два роки за кордон М. Валяшко (1871-1955 рр.) [5]. Отриманий за кордоном досвід організації наукової роботи сприяв закріпленню за М. Валяшком статусу провідного науковця у галузі органічної хімії та фармації.

Деякі випускники медичного факультету університету з метою вдосконалення професійної майстерності здійснювали закордонні подорожі за власний кошт. Саме так організував у 1860 р. своє вдосконалення у лікарській справі за кордоном Леопольд Леонардович Гіршман.

За кордоном Л. Гіршман слухав лекції відомих учених, відвідував клініки, лабораторії та інші медичні установи, де жадібно сприймав усі медичні інновації. На молодого вченого вплинуло також спілкування з визнаними у світі науковцями, які керувалися у своїй діяльності гуманістичними цінностями. Набуті знання, вміння та навички вчений творчо застосовував на батьківщині. Повернувшись до Харкова, Л. Гіршман отримав посаду професора кафедри теоретичної хірургії, а згодом професора кафедри офтальмології Імператорського Харківського університету. У 1872 р. за його ініціативою відкрили офтальмологічну клініку на 10 ліжок, а у 1886 р. – Харківське відділення піклування про сліпих і училище для сліпих дітей [1, с. 48].

Звичайним явищем діяльності медичного факультету Імператорського Харківського університету зазначеного періоду були тривалі творчі поїздки за кордон не тільки молодих учених – приват-доцентів, асистентів, лаборантів, а й досвідчених науковців. Так, Василь Якович Данилевський, який був професорським стипендіатом (1876-1877 рр.), перебував у закордонному відрядженні у 1878-1879 рр. завдяки клопотанню університету за рахунок Міністерства народної освіти [12, с. 34]. Він стажувався в Німеччині у лабораторіях професорів А. Фіка (вивчав фізіологію скорочення м'язів), Ф. Кольрауша (удосконалював фізичні методи дослідження для застосування їх у фізіології), К. Людвіга (працював у галузі електрофізіології, гістології),

К. Штомана (займався у фізіолого-агрономічному інституті вивченням калориметрії згорання органічних сполук) [12, с. 36].

Активна професійна діяльність В. Данилевського, а також такі особистісні якості, як оригінальність, гнучкість, адаптивність, швидкість та оперативність мислення дозволили йому стати одним з основоположників фізіології праці, ендокринології, створити порівняльний та експериментальний напрямок у вивченні малярії [12, с. 41].

Деякі харківські учені-медики (фармацевти) відвідували численні конгреси і з'їзди, всесвітні виставки, що сприяло формуванню міждисциплінарного поля наукових інтересів. Інформація про участь у цих заходах і навіть звіти звичайно публікували в «Записках Харьковского университета».

Перебуваючи за кордоном під час наукових відряджень, викладачі Харківського університету брали участь у просвітницькій діяльності. Так, для I Міжнародного з'їзду товариства педіатрії у Парижі (1912 р.) професор кафедри педіатрії Іван Віссаріонович Троїцький підготував доповідь «Историческое описание трудов французских педиатров за последние четыре века», чим сприяв приверненню уваги світової спільноти до проблеми здоров'я дітей [15].

Висновки. Проведений аналіз показав, що термін «творчий потенціал особистості» набув широкого застосування лише у період сучасності, але у другій половині XIX – на початку XX ст. фундатори вітчизняної медичної і фармацевтичної освіти втілювали в собі риси творчої та духовної особистості, демонстрували у своїй педагогічній діяльності здатність співвідносити нове з духовним надбанням, погоджувати творчі рішення з тими цінностями та уявленнями, що склалися.

Вивчення та аналіз особливостей функціонування фізико-математичного та медичного факультетів Імператорського Харківського університету досліджуваного періоду дозволяє стверджувати, що у другій половині XIX – на початку XX ст. розвиток медико-фармацевтичної освіти був безпосередньо пов'язаний з роботою таких талановитих науковців, як М. Валяшко, А. Зоммер,

І. Зарубін, Л. Гіршман, В. Данилевський, Д. Родзаєвський, С. Попов, І. Щелков, П. Ковалевський, І. Троїцький та ін.

Творчий потенціал науковців Харківського університету, які працювали в галузі медичної та фармацевтичної освіти, формувався протягом усього їх життя, розвивався поступово шляхом збагачення творчого досвіду, систематичного спрямування на творчу діяльність, виховання потреби у творчості, усвідомлення готовності до рішення соціально-значущих педагогічних проблем.

Серед умов формування творчого потенціалу науковців-медиків (фармацевтів) досліджуваного періоду, на наш погляд, слід виділити: стимулювання ними власної творчості і творчого підходу до виконання професійних обов'язків; створення в підрозділах вищого навчального закладу атмосфери, що сприяла реалізації природовідповідних та культуровідповідних можливостей і здібностей; активна та різнобічна науково-педагогічна діяльність.

Основними складовими науково-педагогічної діяльності фундаторів медичної та фармацевтичної освіти в Імператорському Харківському університеті були: підготовка навчальних курсів, участь у підготовці навчальної літератури, проведення лекцій, лабораторних, практичних та інших видів занять зі студентами; керівництво науковою роботою студентів; пошук і розроблення нових педагогічних форм і методів навчання; пошук джерел фінансування та організація й виконання наукових досліджень; підготовка науково-популярних та інших матеріалів з метою громадсько-просвітницької діяльності; реалізація виховних функцій у процесі групової та індивідуальної роботи зі студентами; неперервний особистісний і професійний розвиток.

Під керівництвом провідних учених і педагогів медичного факультету Імператорського Харківського університету формувалися наукові школи з різних галузей науки на основі нових ідей, методів і методик дослідження.

Документи свідчать, що комплекс творчих задатків талановитих науковців університету розвивався в єдності з їх духовними якостями, що визначали здатність цих непересічних особистостей долучатися до складної системи

соціальних відносин. Наукові об'єднання науковців-медиків скріплювалися моральними рисами та стосунками, які закладали їхні засновники.

Перспективу дослідження ми бачимо в подальшому широкому комплексному вивченні та аналізі творчого потенціалу видатних науковців Слобожанщини досліджуваного періоду – фундаторів медичної та фармацевтичної освіти в Україні: М. Бокаріуса, Є. Браунштейна, Е. Белліна, В. Грубе, М. Залеського, Д. Лямбля, А. Подреза, Г. Риндовського, М. Ментіна, І. Мечнікова, М. Красовського, І. Станкевича, В. Фавра та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Видатні вихованці Харківської вищої медичної школи : бібліографічний довідник / за заг. ред. В. М. Лісового. – Х. : ХНМУ, 2010. – 208 с.
2. ДАХО. Ф. Р-5810. – Матеріали приватного архіву В. Данилевського. – Оп. 1. – Спр. 143.
3. Киричок Л. Т. Історія кафедри фармакології Харківського державного медичного університету / Л. Т. Киричок, В. В. Пікіна, З. П. Петрова // Фармакологія: історія, розвиток, досягнення : зб. наук. праць / відп. ред. Л. Т. Киричок [та ін.]. – Х. : ХДМУ, 1995. – С. 3–15.
4. Ковалевский П. И. Национальное воспитание и образование в России / П. И. Ковалевский. – СПб. : Тип. М. И. Акинфиева, 1910. – 95 с.
5. Медицинский факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805-1905) / Под. ред. проф. И. П. Скворцова и Д. И. Багалея. – Харьков : Изд-во университета, 1905-1906. – 471 с.
6. Музей історії фармації НФаУ. – Ф. 1. – Валяшко М. О. – Спр. 1.
7. Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1902 г. // Записки Харьковского университета. – 1903. – Кн. 2. – С. 1-21.
8. Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1912 г. // Записки Харьковского университета. – 1913. – Кн. 2. – С. 1-42.

9. Перцева Ж. Н. Роль медицинской профессуры Харьковского университета в создании и деятельности Харьковского медицинского общества / Ж. Н. Перцева [Электронный ресурс] // Режим доступа : <http://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/537>

10. Петрова З. П. Щелков Иван Петрович // Выдающиеся педагоги высшей школы г. Харькова : Биографический словарь / Ред. В. И. Астахова. – Х. : Глобус, 1998. – С. 703.

11. Постоев Я. Я. Профессор Сергей Александрович Попов: биограф. очерк / Я. Я. Постоев // Сборник трудов в честь сороколетию врачебной и учебно-учёной деятельности профессора императорского Харьковского университета Сергея Александровича Попова (1872-1912). – Х. : Б.и., 1913. – С. I–VIII.

12. Пример служения. Сборник трудов В. Я. Данилевского и материалов его деятельности / Сост. О. М. Белецкая. – Х. : Изд-во «Форт», 2007. – 528 с.

13. Степанов С. Ю. Рефлексивная практика творческого развития человека и организаций / С. Ю. Степанов. – М. : Наука, 2000. – 174 с.

14. Сухомлинська О. Концептуальні засади формування духовності на основі християнських моральних цінностей / О. Сухомлинська // Шляхи освіти. – 2002. – № 4. – С. 13-18.

15. Харьковский медицинский журнал. – 1912. – № 10. – С. 277.

16. Южный край. – 1909. – 26 ноября.

17. Яковлева Е. Л. Психология развития творческого потенциала личности / Е. Л. Яковлева. – М. : Флинта, 1997. – 224 с.

Lutaieva T.

**FORMATION OF THE CREATIVE POTENTIAL OF KHARKIV
UNIVERSITY'S SCIENTISTS – THE FOUNDERS OF MEDICAL AND
PHARMACEUTICAL EDUCATION IN UKRAINE**

The problem statement. At present focusing on the development of creative thinking among students requires educator who can perceive all the new and who has creative attitude to do his/her job. The strategic objective of the formation and development of creative, spiritual personality in the educational environment of Ukrainian universities presupposes an appeal to educational heritage of native educators and focuses on the study and analysis of scientific and educational activities of classical native universities scientists, including the founders of medical and pharmaceutical education in Ukraine.

Analysis of recent research and publications. In modern psychological and pedagogical researches due attention is paid to the peculiarities of formation and development of creative, spiritual personality, analysis of pedagogical creativity. Our attention was drawn to the publications by S. Stepanov [13], E. Yakovleva [17], O. Sukhomlynska [14]. The specificity of pedagogical activity of Kharkiv Imperial University Medical Faculty educators was disclosed in the publication of D. Bahalii and I. Skvortsov [5]. A number of modern scientific publications and references contain information about the development of Medicine, Pharmacy and eminent Medical and Pharmaceutical industry scientists who created and developed educational and scientific traditions in higher educational establishments in Kharkiv [1, 3, 9, 10].

Unsolved parts of the general problem. Despite the fact that several generations of native and foreign scholars paid attention to the formation and development of the Medical and Pharmaceutical education, the problem of formation and development of scientists' (pharmacists') creative potential in Ukraine in the second half of 19th – early 20th century is explored scantily.

The purpose of the article is to determine the peculiarities of the creative potential of Kharkiv University scientists – the founders of national medical and pharmaceutical education in the second half of 19th – early 20th century.

The main material. According to S. Stepanov, «creativity» is a person's quality that is realized in efforts to achieve previously unattainable, to realize something, that has not been realized to this point, in striving beyond him/herself [13, p. 153]. Ye. Yakovleva considers individual creativity as a process of identifying a person's own individuality and notes that «human personality is unrepeatable and unique, so the realization of individuality is itself an act of creativity» (author's translation) [17, p. 20]. We believe that educator's creativity is a set of personal features that determines the possibilities and limits of its participation in the educational activity.

The study and analysis of psychological and educational literature suggests that the term «individual creative potential» has gained widespread use only in the period of modernity. However, in the researched period, Kharkiv Imperial University was outstanding center of scientific thought in Ukraine and the focus of training for highly qualified specialists in the fields of Science, Medicine and Pharmacy. It actualized the development of creative potential of higher-education teaching personnel. Educators sought to improve the educational process in higher education establishments, creative activity for the development and wide spread of scientific knowledge.

The important components of Kharkiv University Medical Faculty educators' pedagogical activity were preparation of courses, choice of visuals, participation in the preparation of textbooks and extracurricular promotion of students. Devices and drugs in the university laboratories (the acquisition of which was done thanks to the Medical Faculty educators) were used for demonstrational experiments during laboratory experiment sessions.

Modern scholars suggest that Professor Dometiy K. Rodzaievsky (1893-1894) over the years at the Department of Pharmacology of Kharkiv University created new Pharmacology program and guide for practical classes to study drugs and significantly increased the scientific and technical capabilities of laboratories [3].

Professor in ordinary of the Physiology and General Pathology Department, I. Shchelkov (1833-1909), published the first in Ukraine «Physiology Textbook» (in 3 releases 1871-1874), «Lectures on Physiology» (1879) and «Notes on Physiology» (1879, 1880) [1, p. 184]. On his initiative physiological study room with laboratory was established at the Medical Faculty of Kharkiv University. Among the students, who were engaged in research in this laboratory, there were the future Nobel laureate I. Mechnykov and academician V. Danylevsky. I. Mechnykov mentioned his mentor's innovative nature of pedagogical work: «Speaking of Russian physiologists, I should say a few words about my mentor – professor I. Shchelkov from Kharkiv... His teaching was quite scientific in nature and was accompanied with masterfully created experiments. Shchelkov made a small laboratory that was equipped with all the necessary means, and gave refuge for two students at first, among them was the author of these lines. There I made my first student's work on the Physiology of ciliates» (author's translation) [10]. I. Shchelkov's intellectual activity was astonishing: his works included the problems of university education, Archeology and History of the Kharkiv province [1, p. 184].

The educators of the Medical Faculty of Kharkiv University, highlighting typical features of their colleagues' educational activities, drew attention to educators' expressing personal qualities in the lecture halls with students. Professor I. Obolensky left a note about his colleague's – Professor I. Zarubin (1835-1904) – teaching, and wrote that Zarubin's lectures differed by clarity and accuracy of presentation, emotions, visualization and vividness of disease process aspects [9].

Professor S. Popov (1850-1920) in 1895 created systematic plan of Pharmacology for the first time and summarized his teaching experience in the methodological guide «The Problem of Teaching Pharmacology in Our Universities» (1895). Studying the history of the Pharmacology Department of Kharkiv Imperial University, in 1906 Popov published the materials of its centennial history (1806-1904), demonstrating intellectual activity in the field of researching the history of medical and pharmaceutical education [11].

We know that Popov's colleagues distinguished his rare spiritual and administrative skills, teaching diplomacy; his diversity as an experiment scientist, educator, practicing therapist and creator among the characteristics of his personality [11]. Such feedbacks help to analyze Popov's life experience in the context of spiritual development of his personality. O. Sukhomlynska writes: «Spirituality is a complex psychological phenomenon of self identity, internal perception of it, assigning of the cultural sphere, humanization, growing into it and understanding it as own property» (author's translation) [14, p. 13]. Based on the above definition of the term «spirituality», we can testify that scientist's spiritual force developed in the process of creative activity.

Researching little-known historical sources and literature on the history of Medicine and Pharmacy allows us to confirm that the professors and the staff of the Medical Faculty of Kharkiv University of the late 19th – early 20th century participated in finding and implementing new forms and methods of teaching the students.

The representatives of the Medical Faculty of Kharkiv University supported the ideas of prominent Russian Empire's educators (N. Pirogov, I. Levakivsky, M. Holovkinsky, V. Antonovich, V. Peter, A. Krasnov) to enhance excursion activity in the Russian and Ukrainian universities, taking it as opportunity to significantly improve the educational subjects teaching. The purpose of organizing excursions in the universities of Russian Empire was the formation among youth universal view at the world, expansion of knowledge about surrounding cultural environment, development of research skills and search for items and materials for future researches.

Materials of the periodicals of the researched period contain information about excursion of Kharkiv University students (80 persons) to Moscow and St. Petersburg to review clinics, held in 1909 under the leadership of A. Pospelovsky, the ordinator of the eyesight clinic [16]. In June and August 1912, the lecturer from the Anatomy Department of Kharkiv University, A. Zommer, made an anthropological trip to the Caucasus, being accompanied by two students. The excursionists brought back to the university more than 100 skulls for anthropological studies [8, p. 20].

The orientation for creativity in organizing the educational process by medical scientists (pharmacists) in the researched period is evidenced by the fact that the Medical Faculty of Kharkiv University had a link between the theoretical studying and practice that was ensured by lectures, laboratory experiment sessions, practice with trainings in clinics where students had the opportunity to apply theoretical knowledge and skills in practice [1]. The thorough study by D. Bahalii and I. Skvortsov reports encouraging the research activities of Kharkiv University students, including the Medical Faculty. Students were offered with scientific topics and were awarded with medals in case of successful scientific work performance [5].

The founders of the Medical and Pharmaceutical education at Kharkiv University were interested in the problems of young people's education, put forward ideas to reform the education system of high school education. In the early 20th century representatives of Kharkiv University, the Medical Faculty, professor L. Hirshman (1839-1921) and ordinary professor V. Danylevsky (1852-1939) participated as members in the Commission on the Reform of Higher Educational Institutions [7, p.4].

We have found archival documents indicating that V. Danylevsky worked at Kharkiv First Men Gymnasium and in 1901 wrote critical notes on the state of school affairs in the Russian Empire [2].

M. Kovalevsky (1850-1931), professor of the Psychiatry department of the Medical Faculty of Kharkiv University paid serious attention to Russian national education [4].

The conditions of academic work in universities of the Russian Empire in the researched period could not fully meet the leading scientists' requirements. Strict regulation of researches, poor material support hindered scientists' creative initiatives. Scientists of Kharkiv University tried to lead independent researches out of the university. Fruitful for the organization of scientific research in the city of Kharkiv in the second half of the 19th – early 20th century was the work of Kharkiv Medical Society (established in 1861) which was not subordinate to the university administration. Documents show that Kharkiv Medical Society became thriving profitable company by the efforts of its members (including representatives of the

Medical Faculty of Kharkiv University). The Society created numerous medical, scientific and educational units (e.g. Women's Medical University), published periodicals and had a domestic production, products of which provided for a large part of the Russian Empire [9].

Scientists of the Medical Faculty of Kharkiv University contributed to the publication of scientific journals. P. Kovalevsky is known as the organizer and editor of the first Russian Psychiatric journal «The Archive of Psychiatry, Neurology and Forensic Psychopathology» («Архив психиатрии, неврологии и судовой психопатологии»). Moreover, he contributed to the publication of journals: «Journal of Medicine and Hygiene» («Журнал медицины и гигиены»), «Russian Medical Bulletin» («Русский медицинский вестник»), «Bulletin of Idiocy and Epilepsy» («Вестник идиотии и эпилепсии»), «Bulletin of Mental Illnesses» («Вестник душевных болезней»), and for nearly 15 years he worked as co-editor of the journal of Psychiatry, published in Germany [1, p. 90].

Systematic international travels of local scientists began in the second half of the 19th century with the aim to learn about the system of teaching in European universities, about the latest scientific advances. Such aim was caused by increasing the number of departments at faculties.

The most talented graduates, young scientists, professors who knew foreign languages and had a certain level and character of education were sent to Western European high-schools by the recommendation of faculty councils and Kharkiv University Board. The practice of international travels helped to shape and develop the capacity of the individual to self-regulation and self-control, to volitional effort, focusing on the ultimate goal of creative activity, demanding the results of own creativity.

The scientists of Kharkiv University, being abroad, set as a goal to listen to lectures and to attend seminars in two or three specialities, to work in modern equipped laboratories under the guidance of eminent scientists, in libraries, on their thesis, to establish scientific contacts, to get to know academic publications that were not known at homeland yet and so on.

Visiting the leading foreign research and educational centers, Kharkiv scientists adopted international experience of educational and research work, carried out its critical analysis, focusing on mistakes, contributed to the preservation and development of scientific traditions, spreading of innovations in medical and pharmaceutical industries in Ukraine.

In the researched period there existed Professorial Schollar Institute: university graduates prepared Master's thesis under the guidance of experienced mentors or young scientists were sent to leading foreign universities and research centers.

M. Valiashko (1871-1955) was sent abroad for two years by the Physics and Mathematics Department of Kharkov University on May 1, 1908, where he remained until August, 1910 [5] to prepare for his professorship. The obtained abroad experience of research work contributed to M. Valiashko's status of the leading scientist in the field of organic chemistry and pharmacy.

Several graduates of the Medical Faculty of Kharkiv University conducted foreign travels in order to improve professional skills at their own expense. Thus, L. Hirshman after graduating Kharkiv University in 1860, travelled abroad to improve his medical knowledge with financial support of his parents. L. Hirshman attended lectures of famous scientists, clinics, laboratories and other medical facilities where he perceived all medical innovations. Communication with internationally recognized scientists, who were aimed at humanistic values in their activity also influenced the young scientist. The scientist applied all acquired knowledge and skills creatively at homeland. Back in Kharkiv, L. Hirshman was appointed as a Professor of the Theoretical Surgery Department, and later as Professor of the Ophthalmology Department of Kharkiv University. In 1872, the eye clinic for 10 beds was opened on his initiative in Kharkiv University, and in 1886 – Kharkiv Branch of Care for the Blind and School for Blind Children [1, p. 48].

Long creative journeys abroad not only for young scientists – assistant professors, assistants, laboratory technicians, but also for experienced researchers were commonplace for the Medical Faculty of Kharkiv Imperial University during that period. Thus, V. Danylevsky, who was professorial schollar in 1876-1877, was on a

foreign business trip in 1878-1879 thanks to the efforts of Kharkiv University and by the expense of the Ministry of Education [12, p.34]. He trained in Germany in the laboratory of Professor A. Fick (studying the physiology of muscle contraction), F. Kohlrausch (improved physical methods for their use in Physiology), Karl Ludwig (worked in the field of Electrophysiology, Histology), K. Shtoman (studied combustion calorimetry of organic compounds in Physiological and Agronomic Institute) [12, p.36].

V. Danylevsky's active professional activity and such personal qualities as originality, flexibility, adaptability, speed and efficiency of thinking enabled him to become one of the founders of Work Physiology, Endocrinology, to create a comparative and experimental direction in the study of malaria [12, p. 41].

A number of Kharkiv scientists and physicians (pharmacists) attended numerous congresses and conventions, World's fairs, which contributed to the formation of an interdisciplinary field of research. Information about the participation in these activities, as well as reports, was usually published in «Notes of Kharkiv University» («Записки Харьковского университета»). While being abroad during study trips, the educators of Kharkiv University participated in educational activities. Thus, professor of Pediatrics I. Troitsky prepared the report «Historical Review of French Pediatricians' Works Over the Last Four Centuries» for the First International Congress of the Society of Pediatrics in Paris (1912), which helped to attract attention of the international community to the issue of children's health [15].

Conclusions. The analysis showed that the term «individual creativity» came into wide usage only at modern times, however, in the second half of the 19th century – at the beginning of the 20th century the founders of the national medical and pharmaceutical education embodied the traits of creative and spiritual personalities, demonstrated their ability to relate educational activities with new spiritual heritage, to agree creative solutions with those values and ideas that had already emerged. The study and analysis of the functioning of the Physics and Mathematics and the Medical Faculties of Kharkiv University during the researched period suggests that in the second half of 19th – early 20th century the development of medical and pharmaceutical education was directly linked to the work of such talented scholars as M. Valyashko,

A. Zommer, I. Zarubin, L. Hirshman, V. Danylevsky, D. Rodzaievsky, S. Popov, I. Shchelkov, P. Kovalevsky, I. Troitsky and others.

The creative potential of Kharkiv University scientists who worked in the field of medical and pharmaceutical education in the second half of 19th – early 20th century was being formed during the whole period of their lives, developed gradually through enrichment of their creative experience, systematic focus on creative activities, training the necessity for creativity, awareness of being prepared to solve socially significant educational problems.

Among the conditions of medical professionals' (pharmacists') creative potential formation during the researched period, in our opinion, the following ones should be highlighted: the promotion of their own creativity and creative approach to their professional duties, creating in the divisions of the university the environment that facilitated the implementation of natural and cultural corresponding opportunities and abilities, active and versatile research and teaching activities.

The main components of scientific and educational activities of the founders of medical and pharmaceutical education at Kharkiv University were: training courses, participation in the preparation of textbooks, holding lectures, laboratory works, seminars and other activities with students, guiding students in scientific researches, finding and developing new pedagogical forms and methods, fundraising, organization and execution of researches, preparation of popular science and other materials for public outreach, implementation of educational functions in the group and individual work with students; continuous personal and professional development. The schools of different science fields based on new ideas, methods and techniques of research were formed under the guidance of leading scientists and educators of the Medical Faculty of Kharkiv University.

Documents show that the complex of creative qualities of talented scientists of Kharkiv University was developing in unity with their spiritual qualities that determined the ability of these outstanding personalities to be involved in to complex system of social relations. Scientific associations of scientists and physicians were fastened by moral traits and relationships that were established by their founders.

We see research prospects in the future broad comprehensive study and analysis of Slobozhanshchyna's prominent scientists' creativity of the researched period – the founders of the medical and pharmaceutical education in Ukraine: M. Bokarius, Ye. Braunstein, E. Bellin, V. Grube, M. Zaleskiy, D. Liambliya, A. Podriez, H. Ryndovsky, M. Mentin, I. Mechnikov, M. Krasovsky, I. Stankevych, V. Favr and others.

Literature

1. Видатні вихованці Харківської вищої медичної школи : бібліографічний довідник / За заг. ред. В. М. Лісового. – Х. : ХНМУ, 2010. – 208 с.
2. ДАХО. Ф. Р-5810. – Матеріали приватного архіву В. Данилевського. – Оп. 1. – Спр. 143.
3. Киричок Л. Т. Історія кафедри фармакології Харківського державного медичного університету / Л. Т. Киричок, В. В. Пікіна, З. П. Петрова // Фармакологія: історія, розвиток, досягнення : Зб. наук. праць / Відп. ред. Л. Т. Киричок [та ін.]. – Х. : ХДМУ, 1995. – С. 3–15.
4. Ковалевский П. И. Национальное воспитание и образование в России / П. И. Ковалевский. – СПб. : Тип. М. И. Акинфиева, 1910. – 95 с.
5. Медицинский факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805-1905) / Под. ред. проф. И. П. Скворцова и Д. И. Багалея. – Харьков : Изд-во университета, 1905-1906. – 471 с.
6. Музей історії фармації НФаУ. – Ф. 1. – Валяшко М. О. – Спр. 1.
7. Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1902 г. // Записки Харьковского университета. – 1903. – Кн. 2. – С. 1-21.
8. Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1912 г. // Записки Харьковского университета. – 1913. – Кн. 2. – С. 1-42.
9. Перцева Ж. Н. Роль медицинской профессуры Харьковского университета в создании и деятельности Харьковского медицинского общества / Ж. Н. Перцева

[Электронный ресурс] // Режим доступа :
<http://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/537>

10. Петрова З. П. Щелков Иван Петрович // Выдающиеся педагоги высшей школы г. Харькова : Биографический словарь / Ред. В. И. Астахова. – Х. : Глобус, 1998. – С. 703.
11. Постоев Я. Я. Профессор Сергей Александрович Попов: биограф. очерк / Я. Я. Постоев // Сборник трудов в честь сороколетия врачебной и учебно-учёной деятельности профессора императорского Харьковского университета Сергея Александровича Попова (1872-1912). – Х. : Б.и., 1913. – С. I–VIII.
12. Пример служения. Сборник трудов В. Я. Данилевского и материалов его деятельности / Сост. О. М. Белецкая. – Х. : Изд-во «Форт», 2007. – 528 с.
13. Степанов С. Ю. Рефлексивная практика творческого развития человека и организаций / С. Ю. Степанов. – М. : Наука, 2000. – 174 с.
14. Сухомлинська О. Концептуальні засади формування духовності на основі християнських моральних цінностей / О. Сухомлинська // Шляхи освіти. – 2002. – № 4. – С. 13-18.
15. Харьковский медицинский журнал. – 1912. – № 10. – С. 277.
16. Южный край. – 1909. – 26 ноября.
17. Яковлева Е. Л. Психология развития творческого потенциала личности / Е. Л. Яковлева. – М. : Флинта, 1997. – 224 с.